

Genealogie en Genesis 5

Henoch en Noach

In mijn omgeving ken ik nogal wat mensen die druk bezig zijn met hun eigen stamboom. Eindeloos zijn ze bezig om uit te zoeken hoe de familielijnen lopen. De sport is om zo ver mogelijk terug in de geschiedenis te komen. In de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag kwam ik laatst een bekende tegen die in zijn familie een raakvlak met Luther had ontdekt. Dan wordt het natuurlijk helemaal leuk, als blijkt dat je een beroemde voorvader hebt. Hoe anders is het gesteld met de aandacht voor de bijbelse stambomen zoals bijvoorbeeld in Genesis 5, 11 of Matteüs 1. Ze worden meestal overgeslagen, omdat mensen ze saai vinden; ze houden niet van die eindeloze herhaling. Wie naar Genesis 5 kijkt, ziet echter ook een aantal afwijkingen van een steeds weer terugkerend patroon. Th. Hieke wijst erop dat bij een dergelijke vorm van genealogie de afwijkingen van de standaardvorm bijzondere aandacht verdienen.¹

Mijn aandacht in dit artikel gaat met name uit naar Henoch, het zevende geslacht, en Noach, het tiende geslacht, die beide op diverse punten van het patroon afwijken.² Wat ik in dit artikel allereerst wil doen, is dit zevende geslacht (Henoch) vergelijken met de voorgaande geslachten. Bedoeling van deze vergelijking is om het bijzondere van Henoch op het spoor te komen. Daarna wil ik naar Noach kijken die met Henoch deelt dat van hem gezegd wordt dat hij met God wandelde (Henoch, zie 5:22, 24 en Noach, zie 6:9). Noach echter wordt niet door God opgenomen. Laat dat zich op de een of andere manier verklaren?

Het patroon

Om de afwijkingen te kunnen interpreteren, moet ik eerst aandacht schenken aan het telkens terugkerend patroon. Na het opschrift in 5:1a en het scheppingsbericht van 5:1b-2 wordt de genealogie van Genesis 5 de lezer in tien onderdelen voor ogen gesteld: 5:3-5, 6-8, 9-11, 12-14, 15-17, 18-20, 21-24, 25-27, 28-31 en 32. Met uitzondering van vers 32 bestaat elk onderdeel uit drie regels.³ Als voorbeeld neem ik het Jered-onderdeel dat direct aan Henoch voorafgaat.

- 18 Jered leefde tweeënzestig jaar en honderd jaar en hij verwekte Henoch.
19 Jered leefde, nadat hij Henoch had verwekt, achthonderd jaar en hij verwekte zonen en dochters.
20 Alle dagen van Jered waren tweeënzestig jaar en negenhonderd jaar en hij stierf.

In elke regel komt de naam Jered voor. De eerste twee regels vormen een parallellisme. Aan het begin van de eerste en tweede regel wordt verteld hoeveel jaar Jered leefde (18a en 19a). Direct daarna wordt aan het slot van de eerste en de tweede regel gezegd dat hij verwekte; in vers 18b is dat de verwekking van de bij name genoemde eersteling, in vers 19b is dat de verwekking van de andere zonen en dochters. In de derde, samenvattende regel worden de leeftijden van de eerste en de twee regel, de dagen vóór en na de verwekking van de bij name genoemde eersteling, bij elkaar opgeteld om aan het slot 'in een zware pauza-vorm' (F.H. Breukelman⁴) te horen dat hij stierf.

De verwekking van de eersteling speelt een belangrijke rol in het geheel; deze wordt in de eerste regel genoemd en in de tweede regel herhaald. Bij Breukelman gaat alle aandacht uit naar de eersteling. Zo typeert

¹ Th. Hieke, *Die Genealogien der Genesis* (HBS 39), Freiburg: Herder 2003, 71. Vgl. W. Vogels, *Enoch Walked with God and God Took Enoch* (Genesis 5:21-24), *Theoforum* 34 (2003), 283-304, bijz. 289: '.. it is also important in such repetitious texts to pay attention to possible changes or variations, obviously intentional, and which therefore may carry a special message.'

² Contra N.C. Baumgart (*Die Umkehr des Schöpfergottes* (HBS 22), Freiburg: Herder 1999, 104) die van Henoch zegt: 'Bei Henoch geschieht (...) kein markanter Ausstieg aus dem genealogischen Schema, sondern es wird nur im Takt des Schemas etwas variiert.'

³ Zie T.J. Cole, *Enoch, a Man Who Walked with God*, *Bibliotheca Sacra* 149 (1991), 288-297, bijz. 290, F.H. Breukelman, *Bijbelse Theologie. Deel I,2. Toledoth. De theologie van het boek Genesis*, Kampen: Kok 1992 30, Hieke, *Die Genealogien*, 70, en Vogels, *Enoch Walked*, 289. B. Jacob (*Das erste Buch der Tora. Genesis*, Berlijn: Schocken Verlag 1934 (reprint New York: KTAV Publishing House z.j.), 157) maakt nog weer een onderscheid tussen de twee delen van de laatste regel en spreekt van vierregelige stukken. J.C. VanderKam (*Enoch. A Man for All Generations* (SPOT), Columbia: University of South Carolina 1995, 4) maakt onderscheid tussen de twee delen van de eerste en de laatste regel en komt tot vijfregelige stukken.

⁴ Breukelman, *Bijbelse Theologie. Deel I,2*, 30.

hij het leven van elke betrokkene als 'een leven vóór en na de verwekking van de eersteling'. Deze formulering doet iets te weinig recht aan het feit dat er daarnaast sprake is van de verwekking van andere zonen en dochters. Dat 5:18-19 een synoniem parallellisme vormt, komt bij Breukelman dan ook minder uit de verf.

Henoch

Wanneer het schema van Henoch hier tegenaan wordt gelegd, vallen een aantal zaken op.⁵

- 21 Henoch leefde vijftenzestig jaar en hij verwekte Metuselach.
- 22 Henoch wandelde met God, nadat hij Metuselach had verwekt, driehonderd jaar en hij verwekte zonen en dochters.
- 23 Alle dagen van Henoch: vijftenzestig jaar en driehonderd jaar was het.
- 24 Henoch wandelde met God.
En hij was er niet meer, want God nam hem op.

De naam Henoch wordt niet drie, maar vier keer genoemd. In de tweede regel valt het woord 'leven' van de eerste regel - zoals in het Jered-schema - niet opnieuw. In plaats daarvan zegt de verteller dat Henoch met God wandelde.⁶ De derde regel wijkt in twee opzichten af. Na de optelling krijgen we eerst en opnieuw te horen dat Henoch met God wandelde. En daarna zegt de verteller niet, dat hij stierf, maar: 'En hij was niet meer, want God nam hem op.'⁷ Dat het hier om variaties gaat, zoals K.A. Deurloo en R. Zuurmond menen, lijkt me niet erg waarschijnlijk.⁸ Iemand die leeft, wandelt immers niet per definitie met God.

De clou komen we op het spoor, als we zien wat er rond de verwekking van de eersteling gebeurt. Zowel bij Jered als bij Henoch heet het voorafgaande aan de verwekking dat hij - zoveel jaar - leefde. Na de verwekking doet zich echter een verschil voor tussen Jered en Henoch. Van Jered wordt opnieuw gezegd dat hij - zoveel jaar leefde. Bij Henoch zegt de verteller na de verwekking van de eersteling nu niet dat hij leefde, maar dat hij wandelde met God. Kortom, de verwekking van de eersteling brengt bij Jered geen verandering teweeg. Zowel voor als na de verwekking wordt gezegd dat hij leefde. Bij Henoch is dat anders. De verwekking van de eersteling heeft een ander mens van hem gemaakt.⁹ Na de verwekking wordt namelijk niet opnieuw gezegd, dat hij - zoveel jaar - leefde, maar dat hij met God wandelde.

Die zin 'Henoch wandelde met God' wordt herhaald in de derde regel, na de verwekking van de andere zonen en dochters. Het is eerst de verwekking van de bij name genoemde eersteling en daarna de verwekking van de andere - niet bij name genoemde - zonen en dochters die Henoch ertoe brengt om niet meer gewoon te leven, maar om nu met God te wandelen.¹⁰ Moet de lezer begrijpen dat hij de verwekking zowel van de eersteling als van alle anderen ziet niet als iets dat hijzelf gedaan heeft, maar als daden van Godswege, op basis waarvan hij er nu voor kiest om voortaan met deze God te wandelen?

Terwijl twee maal gezegd wordt dat Henoch met God wandelde, hoort de lezer aan het slot wat God met Henoch doet: hij nam hem op.¹¹ Ook hier is, dunkt me, geen sprake van variatie. Henoch sterft niet, zoals we

⁵ Breukelman (*Bijbelse Theologie. Deel I,2*, 30) meldt wel dat 5:21-24 afwijkt van de andere, maar duidt deze afwijking niet.

⁶ Zie voor het werkwoord E.A. Speiser, The durative hitpa'el: a tan-form, *Journal of the American Oriental Society* 75 (1955), 118-121. Het speciale werkwoord (zie ook 3:8) is een aanwijzing voor Henoch's bijzondere relatie met God.

⁷ De uitdrukking 'er niet meer zijn' kan duiden op afwezigheid ten gevolge van overlijden (Jes. 17:14; Ps. 39:14; 103:16; Spr. 12:7 en Job 7:8,21)(1), ten gevolge van een raadselachtig, plotseling of spoorloos verdwijnen (Gen 37:29, 30; 42:13, 32, 36; 1 Kon. 20:40; Job 23:8; Ps. 37:36; Jer. 50:20; Ez. 26,21)(2) of ten gevolge van opname (in de hemel)(3). Het mag duidelijk zijn dat het hier om de derde betekenis gaat.

⁸ K. Deurloo & R. Zuurmond, *De dagen van Noach. De verhalen rond de vloed in schrift en oudste traditie*, Baarn: Ten Have 1991, 27.

⁹ Ook Vogels (Enoch Walked, 294) meent: 'This then might suggest that the birth of his first son may have such an impact on Enoch that from that moment on an important change happened in his life.' Hij wijst deze visie echter af, omdat hij meent dat het tweede 'wandelen met God' in vers 24 de complete 365 jaar zou betreffen.

¹⁰ U. Cassuto (*A Commentary on the Book of Genesis. Part 1 From Adam to Noah. Genesis I-VI,8*, Jeruzalem: The Magnes Press 1989, 285) betreft het tweede 'Noach wandelde met God' op het vervolg. Hij beschouwt heel vers 24 als 'a substitute' voor 'en hij stierf' (zo ook K. Spronk, *Beatific Afterlife in Ancient Israel and in the Ancient Near East* (AOAT 219), Neukirchen: Neukirchener Verlag 1986, 267). A. Schmitt, *Entrückung – Aufnahme – Himmelfahrt. Untersuchungen zu einem Vorstellungsbereich im Alten Testament* (FzB 10), Stuttgart: Verlag Katholisches Bibelwerk 1973, houdt het niet voor waarschijnlijk dat vers 24a tegenover vers 22a een nieuwe betekenis heeft.

¹¹ C. Houtman (Enkele overwegingen bij de beschrijving van het levenseinde van Henoch en Aäron in het Oude Testament, *NTT* 33 (1979), 177-194) die met betrekking tot 5:24 tot driemaal toe van een cryptische formulering

van alle anderen in Genesis 5 wel horen, maar hij wordt opgenomen (vgl. Hebr. 11:5-6).¹² A. Schmitt spreekt van een 'beabsichtigter Kontrapunkt'.¹³ Hier komt hetzelfde werkwoord *laqach* (opnemen) voor, dat de bijbellezer kent uit 2 Koningen 2:3, 5, 9 en 10, Psalm 47:16 en 73:24. Hier krijgt het geloof stem dat mensen die voor Gods aangezicht leven, de dood niet zullen zien.¹⁴

Onmiddellijk hierna rijst een nieuwe vraag. Hoe zit het dan met Noach? Ook van hem immers wordt verteld dat hij met God wandelde, maar aan het slot hoort de lezer niet dat God hem opnam. Voordat ik op die vraag een antwoord probeer te geven, wil ik eerst aandacht schenken aan de vraag naar de eenheid van de betrokken passage.

Genesis 5:1-6:8

Dat Genesis 5:1 - 'Dit is het boek van de verwekkingen van Adam' - het begin vormt van een nieuwe eenheid wordt niet betwijfeld. Maar waar eindigt deze eenheid? Een groot aantal uitleggers, onder wie Breukelman, meent dat Genesis 5 met Noach in vers 32 eindigt. Ook Stephan Langton, verantwoordelijk voor de hoofdstukindeling, deelt deze opvatting, zoals blijkt uit het feit dat hij daarna een nieuw hoofdstuk laat beginnen. Ik ben van opvatting dat de twee perikopen, 6:1-4, 5-8, nog bij het voorafgaande horen.¹⁵ Genesis 5:1-6:8 vindt haar eenheid hierin dat het begint met de schepping van Adam en eindigt met de aankondiging dat JHWH de mens (*ha-adam*) die Hij geschapen heeft, van de aardbodem wil uitroeien, met uitzondering van Noach.

In 6:9, met 'Dit zijn de verwekkingen van Noach', begint een nieuwe, grotere eenheid, die eindigt in 9:28-29. Ook Breukelman spreekt over 6:9-9:29 als een eenheid. Toch houdt hij 9:28-29 niet voor het slot van deze eenheid; deze verzen ziet hij namelijk als de afronding van de beweging van 5:32.¹⁶ Probleem van deze visie is dat je de getallen van 5:32 (500 jaar) en 9:28 (350 jaar) wel bij elkaar kunt optellen, maar dat daar niet het getal uitkomt dat in 9:29 genoemd wordt: 950 jaar. In plaats van de getallen van 9:28 en 5:32, moeten de getallen van 7:6 (600 jaar) en 9:28 (350 jaar) - uit de eenheid 6:9-9:29 - bij elkaar opgeteld worden. Daarmee is duidelijk dat 9:28-29 niet de afronding kunnen vormen van 5:32. Deze verzen (9:28-29) vormen de afronding van de beweging die in 6:9 begint: 'En Noach verwekte drie zonen: Sem, Cham en Jafet' en die lopend over 7:6 'En Noach was 600 jaar, toen de vloed over de aarde kwam', zijn einde vindt in 9:28-29: 'En Noach leefde na de vloed driehonderd jaar en vijftig jaar. Zo waren al de dagen van Noach negenhonderd jaar en vijftig jaar.'

Genesis 5:32

Dat roept de vraag op hoe 5:32 dan begrepen moet worden. Daarvoor moeten we eerst zien dat over Noach in beide eenheden gesproken wordt: in de eenheid over de verwekkingen van Adam (5:1-6:8) en in de eenheid over de vloed en het leven na de vloed (6:9-9:29). De verteller typeert Noach op *twee* manieren. Enerzijds in verband met de verwekkingen, anderzijds in verband met de vloed. Wanneer Breukelman Noach's leven typeert als een leven vóór en na de vloed, dan heeft hij gelijk, in die zin dat deze typering geldt voor 6:9-9:28. Maar de verteller spreekt over Noach ook nog op de andere manier: in het kader van de verwekkingen. Noach immers verwekt drie zonen (zie 5:32, herhaald in 6:10). Wat de verteller naar mijn idee wil laten horen, is dat Noach's leven gespleten is, met aan de ene kant de verwekking van zijn drie zonen en aan de andere kant de vloed.

We kunnen 5:32 het beste begrijpen, wanneer het met een van de andere geslachten vergeleken wordt. De lezer ziet dan direct dat Genesis 5:32 niet af is. Er wordt niet gezegd dat hij stierf, zoals wel telkens horen is bij voorgaande geslachten (5:5, 8, 11, 14, 17, 20, 27, 31). Direct na de verwekking van zijn drie zonen zegt

spreekt (177, 185, 187), vindt dat in geval 5:24 op 'Entrückung' doelt een aanduiding van de plaats van bestemming voor de duidelijkheid niet had mogen ontbreken. Vogels (Enoch Walked, 299-300) doet de suggestie dat God Enoch *meeegenomen* en in de tuin van Eden geplaatst heeft (zie *laqach* in 2:15, 3:22-23): 'God took Enoch with him into a "place" of life.'

¹² Deurloo & Zuurmond (*De dagen van Noach*, 27, noot 23) vinden 'opnemen' als vertaling van *laqach* in Genesis niet waarschijnlijk.

¹³ Schmitt, *Entrückung*, 164. Vgl. Cole, Enoch, 290.

¹⁴ Zie hoofdstuk 5 in: W. Weren, *De dood en dan? Stemmen uit de Bijbel en echo's in onze cultuur*, Zoetermeer: Meinema & Kapellen: Pelckmans 2010. Cole, Enoch, 293: '... life with God (eternal life) comes by walking with God.'

¹⁵ Ook Jacob (*Das erste Buch*, 157) en Cassuto (*A Commentary*, 249-250) beschouwen 5:1-6:8 als een eenheid. Cassuto geeft daarvoor zeven redenen.

¹⁶ Zie ook R.R. Wilson, *Genealogy and History in the Biblical World*, New Haven: Yale University Press 1977, 160-161, en Hieke, *Die Genealogien*, 91. Baumgart (*Die Umkehr*, 101) beschouwt 5:1-32 en 9:28-29 als de omraming van de vloedvertelling (6:5-9:17).

de verteller helemaal niets meer over Noach. Hij breekt *dat* verhaal af om het direct na Noach's verwekking te verbreden tot 'de mens' (zie het begin van de eenheid). Dat de Noach-lijn niet verder gaat, is niet verbazingwekkend te noemen gezien de aankondiging van JHWH, dat hij de mensen die Hij geschapen heeft, van de aarde zal wegvagen.

Invloed van de vloed

In de eerste regel van 5:32 wordt niet gezegd, zoals wel aan het begin van de negen voorafgaande onderdelen, dat Noach zoveel jaar *leefde*.¹⁷ Voorafgaande aan de mededeling van de verwekking van zijn drie zonen in 6:9 gebruikt de verteller evenmin het werkwoord 'leven'. Wat we wel horen, is dat Noach met God wandelde, nadat de verteller daarvoor gezegd heeft dat Noach een rechtvaardig man was en integer onder zijn geslachten.¹⁸ Zoals de verteller in 5:32 zegt dat Noach vijfhonderd jaar *was*, zo zegt hij in 7:6 dat Noach zeshonderd jaar *was*, als de vloed plaatsvindt. Beide keren typeert de verteller de leeftijd niet (door gebruik van het werkwoord 'leven'). Helemaal aan het slot in 9:28-29 nu horen we dit werkwoord 'leven' wel: 'Noach leefde na de vloed driehonderd jaar en vijftig jaar.' Waar Noach voor de verwekking van zijn drie zonen met God wandelde, horen we die zegswijze niet ook 'na de vloed'. Het zal duidelijk zijn: het gebeuren van de vloed heeft bij Noach voor een diepgaande verandering gezorgd, precies omgekeerd aan Henoch. Waar de verwekking van de eersteling als ook de verwekking van de andere zonen en dochters Henoch deed veranderen van iemand die eerst 'gewoon' leefde om daarna met God te wandelen, daar is het bij Noach de vloed die hem van zijn wandelen met God afbrengt om daarna 'gewoon' te leven.

Dat van Noach vervolgens ook niet gezegd wordt zoals van Henoch: 'En hij was er niet meer, want God nam hem op', kan dan ook niet verbazen. Er staat hetzelfde: 'en hij stierf', zoals in Genesis 5 van Adam, Set, Enos, Kenan, Mahalalel, Jered, Metusalech en Lamech meegedeeld wordt.

Er mogen uitleggers zijn die zich verontwaardigd afvragen waarom Noach niet met God in discussie is gegaan over Gods besluit om de mensheid met de aarde te verdelgen (vgl. Abraham bij Gods besluit om Sodom te doen omkeren)¹⁹, niet ontkend kan worden dat de vloed en daarmee de vernietiging van de mensheid wel degelijk wat met Noach gedaan heeft. Het heeft hem ertoe gebracht om na de vloed niet opnieuw met deze God die voor deze vloed verantwoordelijk is, te wandelen!

Verwekking en vloed

Terwijl Genesis 5:1-6:8 draait om verwekking, vormt de vloed de scharnier van Genesis 6:9-9:29. Dat de verwekking als het begin van nieuw leven, en de vloed als de beëindiging van het leven, met elkaar in contrast staan, behoeft geen nadere uitleg.

Breukelman beschouwt de verwekking van de eersteling als cruciaal. 'De aanwezigheid van die éne is het opgerichte teken dat het gebeuren van Immanuël, waarover het in heel de Schrift gaat, geen onheilsgeschiedenis, maar heilsgeschiedenis is' (pag. 33). Waar Breukelman minder oog voor heeft, is dat de verwekking van deze eerste zoon voortdurend geen verandering teweeg brengt in het leven van de vader. Dat zagen we aan het feit dat we vele malen na de verwekking hetzelfde werkwoord 'leven' tegenkomen als van vóór de verwekking. Pas bij de zevende, bij Henoch, doet zich een verandering voor. De verwekking van de eersteling brengt hem ertoe om met God te wandelen. Dezelfde zegswijze vindt de lezer na de verwekking van de andere zonen en dochters.

In het leven van Noach gaat het compleet anders. Niet de verwekking van de drie zonen vormt het scharnierpunt van zijn leven, maar de vloed. Zo heeft Breukelman laten zien door erop te wijzen dat de verteller in 9:28 niet zegt dat Noach zoveel jaar leefde, nadat hij zijn eersteling had verwekt, zoals we steeds zagen in Genesis 5, maar dat er gezegd wordt: 'Noach leefde *na de vloed* driehonderd jaar en vijftig jaar.'²⁰ Waar Noach - in tegenstelling tot Henoch - vanaf het begin met God wandelde, daar heeft de vloed hem ertoe gebracht om niet meer met God te wandelen. En hij is niet de enige gebleven die dat 'na een vloed' heeft gedaan.

Een kortere versie van dit artikel met minder noten verschijnt in juli in Interpretatie 19,5 (2011).

¹⁷ In 5:32 staat: 'Noach *was* vijfhonderd jaar.'

¹⁸ In vergelijking met 5:22 en 24 hanteert de verteller in 6:9 de omgekeerde volgorde!

¹⁹ Zie E. van Wolde, *Verhalen over het begin. Genesis 1-11 en andere scheppingsverhalen*, Baarn: Ten Have 1995, 133. Vgl. P. van Veldhuizen, Gehoorzaamheid is niet genoeg. Over Noach in de schaduw van Abraham, *Interpretatie* 19,2 (2011), 25-27.

²⁰ Breukelman, *Bijbelse Theologie. Deel I,2*, 31.